

๒๒ แนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันในยมกวรรคแห่ง อรรถกถาธรรมบท*

อภิวัฒน์ โพธิ์सान**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท รูปแบบวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากเรื่องเล่าสัจยปริพาชก (สญชยตถุ) และเรื่องเล่าพระเทวทัต (เทวตตตถุ) ในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์และตีความข้อมูล จากนั้นนำเสนอประเด็นตามวัตถุประสงค์ในรูปแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า คู่แห่งคนหนุนเสริมกัน สื่อถึงคนที่ตรงข้ามกันสองฝ่ายที่หนุนเสริมกันในการคิด มอง หรือกระทำ เพื่อก้าวไปสู่สิ่งที่ดีกว่าเดิมร่วมกัน หรือแตกต่างจากอีกฝ่ายหนึ่งในแง่หนึ่งแง่ใด แต่ทำสิ่งที่ทำนั้นไป

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดคู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท” มีผู้เขียนเป็นผู้วิจัยหลัก และใช้ทุนส่วนตัวผู้เขียนเอง ในการดำเนินการวิจัย

** รองศาสตราจารย์ ดร. สังกัดภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อีเมล: apinphos@gmail.com
วันที่รับบทความ 6 กันยายน 2566 วันที่แก้ไขบทความ 26 มกราคม 2567
วันที่ตอบรับบทความ 7 สิงหาคม 2567

หนุนเสริมให้อีกฝ่ายที่ดีกว่าในคุณธรรม คิดช่วย คิดคำสอน คิดแนวทางกระทำการ หรือว่าไปหนุนเสริมฝ่ายที่ไม่ดีให้ได้ดี คิดกลับตัว คิดขอมาโทษ คิดบูชา จนก่อให้เกิดผลตามมาที่ยิ่งใหญ่ในที่สุด แนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันปรากฏเป็นมโนทัศน์อยู่ในเรื่องเล่าสัญลักษณ์วัตถุและเทพัตตวัตถุในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทระหว่างอุปติสสะกับโกติตะหรือพระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะ และระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต

คำสำคัญ: แนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกัน ยมกวรรค อรรถกถาธรรมบท

The Mutually-Supporting Pair in the Chapter of Pairs of the Dhammapada Commentary*

Apinyawat Phosan**

Abstract

This article seeks to study the concept of the mutually-supporting pair in the Chapter of Pairs of the Dhammapada Commentary. It is a qualitative research that collects data from two stories in the Chapter of Pairs of the Dhammapada Commentary – Sanjayaparipajaka (Sanjayavatthu) and Devadatta (Devadattavatthu) – as well as related research works, then analyzes and interprets them, and presents the findings in an analytical descriptive form. The research finds that the concept of the mutually-supporting pair refers to two persons who are opposite in their thinking, seeing, or acting, yet support and encourage each other to move forward to something better, either in the complimentary ways or in contrasting

* This article is part of the research work entitled “An Analytical Study of the Concept of Opposite Pairs in the Pairs Chapter of Dhammapada Commentary”, of which the author is the main investigator.

** Associate Professor Dr., Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University, E-mail: apinphos@gmail.com.

Received September 6, 2023, Revised January 26, 2024,

Accepted August 7, 2024

ways. The actions are to encourage the one superior in virtue to help, teach, and guide the less virtuous counterpart, or to support the less virtuous counterpart to do better, repent, seek forgiveness, engage in worship, leading to great consequences.

The mutually-supporting pairs in the stories of Sanjayapariṇipāṇa (Sanjayavattṭha) and Devadatta (Devadattavattṭha) in the Chapter of Pairs of the Dhammapada Commentary are Uṇṇāda and Koliṇṇa (or Sāriputta and Mahāmoggallāna), and the Buddha and Devadatta.

Keywords: Mutually-supporting pair, Pairs Chapter, Dhammapada Commentary

1. ความนำ

อรรถกถาธรรมบท แต่งเรียบเรียงขึ้นโดยพระพุทธโฆสาจารย์ นักปราชญ์พุทธเถรวาทฝ่ายนิยมบาลีผู้ยิ่งใหญ่ (อภิญญวัฒน์ โพธิ์सान, 2564, หน้า 30, 80) เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาจัดเป็นวรรค ๆ จำนวน 26 วรรค เพื่ออธิบายขยายความพระคาถาธรรมบท ที่เป็นธรรมภาษิตถุภันทิกเป็นบทกวีหรือคาถา (คำร้อยกรองบาลี) อยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 25 ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้เพียงสั้น ๆ ไม่มีเรื่องราวที่เป็นร้อยแก้วประกอบอยู่เลย แต่ทว่าธรรมภาษิตถัน ๆ ก็มีเนื้อหาที่ “กินใจ สั้น ลุ่มลึก คมคาย” (สมิทธิพล เนตรนิมิตร, 2559, หน้า 37) ในจำนวน 26 วรรคดังกล่าวแล้ว วรรคแรกของอรรถกถาธรรมบท เรียกว่า “ยมกวรรค” เป็นวรรคที่พูดถึงคนคู่กันหรือสิ่งคู่กันเอาไว้ โดยจำนวนเรื่องเล่าในยมกวรรคนั้นมีอยู่จำนวน 14 เรื่อง แต่ก็มีเรื่องเล่าอยู่เพียง 2 เรื่องเท่านั้น คือ สัณขยัตถุ (เรื่องเล่าสัณขยปริพาชก) และเทวทัตตัตถุ (เรื่องเล่าพระเทวทัต) จากจำนวนเรื่องเล่า 14 เรื่องนั้น ได้พูดถึงสาระสะท้อนถึงแนวคิดด้วย “คู่แห่งคนหนุนเสริมกัน” ระหว่างบุคคลที่ถูกเล่าเรื่องถึง คือ อุปติสสะกับโกสิตตะหรือพระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะ และพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต

พระพุทธศาสนามีหลักการอยู่ว่า “บุคคลคบหาคนเช่นใด...ก็ย่อมตกไปสู่อำนาจ (ชักนำ) ของคนที่คบหากันเช่นนั้นได้แล บุคคลคบหาคนเช่นใดให้เป็นมิตรสหายและเสพสนทิตตเชื้อกับคนเช่นใด เขาก็ย่อมเป็นเหมือนคนเช่นนั้นแล เพราะการคบหากันย่อมเป็นเช่นนั้นได้” (มงคลดลทีปนี, ภาคที่ 1, ข้อ 23, หน้า 18) และหลักการที่ว่า “บุคคลพึงเอาขณะคนไม่ดีด้วยความดี” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 25, ข้อ 223, หน้า 102) ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิจัยเรื่องเล่าทั้ง 2 เรื่องนั้นโดยตรง บนพื้นฐานของหลักการตามแนวพระพุทธศาสนาดังที่กล่าว ย่อมจะทำให้มองเห็นแนวคิดได้ชัดเจนว่า คู่แห่งคนหนุนเสริมกันที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าทั้ง 2 นั้นมีความหมายอย่างไร และสะท้อนถึงแนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างไร จึงนับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะทำการศึกษาให้เห็นประเด็นและเขียนเป็นบทความวิจัยขึ้นเพื่อสื่อนัยออกมา อันจะทำให้ได้แนวคิดแนวปฏิบัติ

ในการหนุนเสริมกันของคนดีด้วยกันที่คบหากัน และในการช่วยเหลือและกระทำการอย่างอดทนของฝ่ายดีทางคุณความดีในการสร้างบารมีเพื่อให้ฝ่ายไม่ดีนั้นกลับตัวเป็นคนดีได้ในที่สุด

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงมีความสนใจจะศึกษาวิเคราะห์ “แนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกัน” ตามที่ปรากฏในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท (ธัมมปทัฏฐกถา) เพื่อค้นหาความหมายและแนวคิดของคู่ประเภตินี้ในเชิงมนทัศน์ จากนั้นจึงเขียนนำเสนอผลการศึกษาออกมาเป็นบทความวิจัยอย่างเป็นระบบ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวិชาธรรมบทศึกษาในอนาคตต่อไปได้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท

3. ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตการศึกษาวิจัย ประกอบด้วย 2 ขอบเขตสำคัญ คือ : 1) **ขอบเขตด้านเอกสาร** เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ที่มีขอบเขตด้านเอกสารหลักจำกัดอยู่เฉพาะในยมกวรรคของอรรถกถาธรรมบทเท่านั้น ซึ่งได้เล่าเรื่องทำนองชาดกถึงคู่แห่งคนสนับสนุนกัน จำนวน 2 เรื่อง ประกอบด้วย (1) เรื่องเล่าสัณขัยปริพาชก (สณขยวตถุ) ซึ่งพูดถึงอุปนิสัยสะกัปโกลิตะ และ (2) เรื่องเล่าพระเทวทัต (เทวตตวตถุ) ซึ่งพูดถึงพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต โดยในการอ้างอิงที่มาของข้อมูลหลัก คัมภีร์ “ธัมมปทัฏฐกถา (ปฐโม ภาค)” ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะถูกนำมาใช้เป็นหลักฐานอ้างอิง และใช้ “พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 1” ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบการแปลบาลีเป็นภาษาไทย และ 2) **ขอบเขตด้านเนื้อหา** เน้นไปที่แนวคิดตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท แต่ในการนำเสนอเป็นบทความวิจัย จะเน้นไปที่ “แนวคิดทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยคู่แห่งคนหนุนเสริมกัน” ที่เป็นคู่แนวคิดแบบหนึ่ง

ซึ่งอาจิวิเคราะห์และตีความได้จากเรื่องเล่า 2 เรื่องตามที่ปรากฏในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทดังกล่าวแล้วนั้น เรื่องเล่าอื่น ๆ ที่มีอยู่ในยมกวรรคอีก 12 เรื่อง มีได้สื่อถึงแนวคิดว่าด้วยคู่แห่งคนหนุนเสริมกัน จึงมิได้ถูกนำมาศึกษาประกอบร่วมด้วย

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย “แนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท” เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยฉบับเต็ม เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดคู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท” เป็นการวิจัยประเภทวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ที่เป็นการสำรวจและวิเคราะห์ตัวบทที่เป็นเรื่องเล่าในยมกวรรคของอรรถกถาธรรมบท มีวิธีดำเนินการวิจัยที่แยกได้เป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้ : 1) **ขั้นรวบรวมข้อมูล** เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยการอ่านข้อมูลปฐมภูมิ คือ เรื่องเล่าในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท จำนวน 14 เรื่อง แต่เรื่องเล่าที่สื่อถึงแนวคิดคนหนุนเสริมกันจะมีอยู่ 2 เรื่องเล่า ทั้งนี้เพื่อหาประเด็นแนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกัน และการอ่านข้อมูลทุติยภูมิ คือ หนังสือ ตำรา งานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลมาช่วยสนับสนุนและตีความแนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันให้มีรายละเอียดและมีเหตุผลยิ่งขึ้นไป 2) **ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล** เป็นการจัดระบบข้อมูลที่ได้จากการอ่านสำรวจเอกสารดังที่กล่าวแล้วนั้น มาทำการแยกประเภทตามเนื้อหาที่ได้กำหนดเป็นประเด็นเอาไว้ และทำการวิเคราะห์และตีความข้อมูล โดยเฉพาะประเด็นว่าด้วยแนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกัน ตามที่ปรากฏในเรื่องเล่าทั้ง 2 เรื่อง คือ สัตถุขัตถุและเทวทัตตัตถุในยมกวรรคของอรรถกถาธรรมบท และ 3) **ขั้นนำเสนอข้อมูล** เป็นนำเสนอผลการศึกษาวิจัยมาเขียนเป็นข้อค้นพบในรูปแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการอ่านสำรวจเชิงวิเคราะห์ประเด็นในยมกวรรคของอรรถกถาธรรมบทเป็นหลัก ใช้ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาช่วยสนับสนุนและตีความประเด็นนำเสนอเท่าที่จำเป็น

5. ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย “แนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท” ผู้เขียนได้พบแนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันในแง่เป็นมโนทัศน์เชิงพุทธ ดังมีแนวคิดพร้อมตัวอย่างที่อาจแสดงให้เห็นได้ ดังนี้

5.1 ความหมายของ “คู่แห่งคนหนุนเสริมกัน”

“คู่แห่งคนหนุนเสริมกัน” เป็นแนวคิดที่ปรากฏในเนื้อหาเรื่องเล่าสัจยชัยปริพาชก (สญชยวตถุ) และเรื่องเล่าพระเทวทัต (เทวตตวตถุ) ในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท พระคาถาธรรมบทอันเป็นที่มาของเรื่องเล่าที่อธิบายขยายความให้เห็นแนวคิดนี้ ได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดได้ โดยเริ่มต้นกล่าวเป็นข้อความท่อนหนึ่งโดยสาระว่า ผู้ที่คิดเห็นสิ่งที่ป็นสาระว่าเป็นสาระและสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าไม่เป็นสาระ มีความคิดเห็นถูกต้องประจําใจ ย่อม (สามารถ) ประสบสิ่งที่ป็นสาระได้ (ธมมปทญฺญกถา, ภาค 1, หน้า 104)¹ และกล่าวไว้อีกโดยสาระว่า คนที่มักทำบาปย่อมเป็นทุกข์-เดือดร้อนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า โดยเดือดร้อนว่า ตนทำบาปเอาไว้ ยิ่งเมื่อไปสู่ทุกคติ ก็จะเป็นทุกข์-เดือดร้อนใจยิ่งขึ้น (ธมมปทญฺญกถา, ภาค 1, หน้า 140) ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นนัยสื่อแสดงความหมายสำคัญให้เห็นเป็นมโนทัศน์ได้ว่า :

1) คนที่จะประสบกับสิ่งที่ป็นสาระได้นั้น นอกจากจะเริ่มด้วยการมีความคิดเห็นถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) ในสิ่งที่ป็นสาระว่าเป็นสาระและสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าไม่เป็นสาระเป็นจุดเริ่มต้นของปฏิบัติก่อนแล้ว ก็ควรได้คนหนุนเสริมในฐานะเป็นกัลยาณมิตรต่อกันและกันมาช่วยหนุนเสริมให้บุคคลผู้มีสัมมาทิฐิในตนแล้วนั้น ๆ ได้ประสบกับสิ่งที่ป็นสาระได้ง่ายยิ่งขึ้น

2) คนดีผู้มั่นคงอยู่ในการกระทำความดีหรือเป็นบุญ เมื่อได้พิจารณาเห็นคนชั่วที่ชอบทำชั่วหรือบาปแล้ว ก็ไม่ควรคิดหลีกเลี่ยงและไม่คิดที่จะคบหาสมาคม

¹ อังอิงคัมภีร์อรรถกถาชื่อว่าธมมปทญฺญกถา ภาษาบาลี ภาคที่ 1 (ปฐโม ภาค) ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย พ.ศ. 2541.

กับคนชั่วนั้น ๆ เสียเลย แต่ให้ถือเป็นโอกาสดีในการจะได้บำเพ็ญบุญบารมีของตนให้ยิ่งขึ้นไป และคิดหาทางปิดช่องของการทำความชั่วอย่างนั้น ๆ ของคนไม่ดีหรือชั่วนั้นให้ได้ ด้วยการให้ความเมตตาแห่งตนเอาชนะและใช้ความอดทนอดกลั้นเข้าสู่อย่างถึงที่สุด เพื่อการช่วยเหลือคนชั่วหรือคนไม่ดีนั้น ๆ ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากบาปกรรมที่เขาได้กระทำแล้วในโลกนี้ให้ได้สำนึกตน จะได้มีโอกาสทำความดีและได้รับผลที่ดีแม้เพียงน้อยนิดหนึ่งในอนาคตได้บ้าง กันบว้ายติ ซึ่งถือเป็นสิ่งที่คนดีที่มีคุณธรรมสูงและมีจิตมั่นคงสมควรจะกระทำเป็นอย่างยิ่งโดยแท้

คู่แห่งคนหนุนเสริมกันตามนัยแห่งยมกวรรคในอรรถกถาธรรมบท จะมีลักษณะที่สื่อถึงบุคคลสองฝ่ายที่ก้าวไปสู่สิ่งที่ดีกว่าในด้านการคิด การมอง การกระทำ ที่ต่างฝ่ายสนับสนุนและส่งเสริมกันก้าวไปสู่สิ่งที่ดีกว่าเดิมร่วมกัน หรือว่าแต่ละฝ่ายกระทำแตกต่างจากอีกฝ่ายหนึ่ง แต่สิ่งที่กระทำแตกต่างกันมีส่วนไปหนุนเสริมอีกฝ่ายหนึ่งโดยตรงหรือโดยอ้อม โดยลักษณะที่หนุนเสริมกันของคู่แห่งคนหนุนเสริมกันดังกล่าวนี้ สามารถแยกได้เป็น 2 แบบ คือ 1) แบบที่ทั้ง 2 ฝ่ายเป็นคู่ที่คิด มอง หรือกระทำดีร่วมกันเพื่อสิ่งดีงามยิ่งขึ้นไปร่วมกัน ซึ่งลักษณะที่หนุนเสริมกันแบบนี้จะเห็นได้ในคู่ของอุปติสสะกับโกลิตะที่ต่างก็หนุนเสริมร่วมกัน และ 2) แบบที่ทั้ง 2 ฝ่ายเป็นคู่ที่คิด มอง หรือกระทำต่างกัน แต่ว่าสิ่งที่กระทำต่างกันนั้น ๆ ไปหนุนเสริมให้ฝ่ายหนึ่งที่ดีกว่าในทางคุณธรรม มีการคิด มอง หรือกระทำสิ่งดีต่างจากอีกฝ่ายหนึ่ง จนฝ่ายที่ดีกว่าในทางคุณธรรม เห็นดีในสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งได้กระทำและกลับตัวเป็นคนดีได้ในที่สุด ซึ่งลักษณะที่หนุนเสริมกันแบบนี้จะเห็นได้ในคู่ของพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต ที่ต่างก็หนุนเสริมให้ฝ่ายหนึ่งกระทำการสิ่งที่ดีต่างกันและส่งผลดีหรือทำให้เกิดสิ่งดีขึ้นกับอีกฝ่ายหนึ่งได้ ลักษณะที่หนุนเสริมกันของบุคคล 2 แบบดังที่กล่าว สะท้อนแนวคิดได้ว่า ถ้าเป็นคู่ของคนหนุนเสริมกันในฐานะเป็นเพื่อนแท้ระหว่างกัน ควรประพฤติเป็นอย่างดี “คู่ของอุปติสสะกับโกลิตะหรือพระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะ” เพื่อการสร้างเสริมสิ่งดีงามยิ่งขึ้นไปร่วมกัน แต่ถ้าเป็นคู่ของคนหนุนเสริมกันที่มีการคิด การมอง หรือการกระทำต่างกัน ซึ่งฝ่ายหนึ่งดี มีคุณธรรมสูง และมีจิตมั่นคง กับ

อีกฝ่ายหนึ่งเป็นคนไม่ดี มีจิตคิดมั่งร้ายและเป็นศัตรู บุคคลที่คุณธรรมสูงและมีจิตใจมั่นคง ควรปฏิบัติตนเหมือนอย่าง “คู่ของพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต” ทั้งนี้เพื่อหนุนเสริมให้กระทำความดี ที่แม้ว่าทำต่างกัน แต่ว่าก่อเกิดผลดีกับอีกฝ่ายหนึ่งที่มีคุณธรรมด้อยกว่าและมีจิตใจไม่มั่นคงให้กลับตัวเป็นคนดีและได้ดีได้ในที่สุด

จากที่กล่าวแล้วข้างต้น จึงสรุปได้ว่า คู่แห่งคนหนุนเสริมกัน ก็คือคนที่อาจเป็น “เพื่อนกับเพื่อน” หรือ “คนดีกับคนไม่ดี” ที่มีส่วนในการหนุนเสริมกันให้ได้ดีหรือให้ทำความดีในเชิงมนัสพุทธานุภาพขึ้นได้ ซึ่งก็คือว่า การเป็นคนหนุนเสริมกันนั้น อาจมีได้สองลักษณะ ได้แก่ คนที่เป็นมิตรสหายกัน (อุปติสสะกับโกลิตะ) ที่ต่างหนุนเสริมกันที่เห็นและเข้าใจได้ง่าย แต่คนหนุนเสริมกันประเภทที่ 2 คือ พระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต ต่างจากประเภทที่หนึ่ง ซึ่งฝ่ายหนึ่งตั้งตนเป็นเป็นศัตรูและมีความรังเกียจ แต่อีกฝ่ายหนึ่งกลับยังเห็นใจและคิดหนุนเสริมให้พ้นไปจากความชั่วหรือไม่ดีอย่างอดทนอดกลั้น คู่แห่งคนหนุนเสริมกันประเภทหลังนี้จะเข้าใจได้ยาก แต่กรณีพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัตก็เป็นคู่ที่น่าสนใจในทัศนะของพระพุทธศาสนา อันคนหนุนเสริมกันที่เป็นคู่ต่างส่งผลทางการปฏิบัติให้ได้รับ “ผลดี” ตามมาจากการหนุนเสริมกันในทางแนวคิดและแนวปฏิบัติได้ คู่ที่ว่านี้ ได้รับการอธิบายให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านการเล่าเรื่องของอุปติสสะกับโกลิตะและพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต ที่ได้กระทำต่อกันในเชิงหนุนเสริมกันและกันโดยตรงหรือโดยอ้อม ซึ่งสามารถแสดงแนวคิดที่อาจวิเคราะห์และตีความให้เห็นภาพออกมาได้

5.2 แนวคิดว่าด้วยคู่แห่งคนหนุนเสริมกันในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท

เมื่อวิเคราะห์และตีความเรื่องเล่าจำนวน 2 เรื่องในยมกวรรคของอรรถกถาธรรมบท คือ สัณขยัตถุ ในส่วนที่ว่าด้วยอุปติสสะและโกลิตะ และเทวทัตตัตถุ ในส่วนที่ว่าด้วยพระเทวทัตกับพระพุทธเจ้า ก็จะพบคู่แห่งคนหนุนเสริมกันปรากฏให้เห็นเป็นแนวคิดได้ ดังมีแนวคิดที่อาจแสดงให้เห็นได้ ดังนี้

5.2.1 คู่แห่งคนหนุ่มเสริมกันระหว่างอุปติสสะกับโกลิตะ

อุปติสสะกับโกลิตะเป็นเพื่อนกัน ทั้งคู่เป็นลูกชายของหัวหน้าหมู่บ้านพราหมณ์ (ผู้ใหญ่บ้าน) 2 หมู่บ้าน คือ อุปติสสะคามและโกลิตคาม ซึ่งก็เป็นเพื่อนกันที่หนุ่มเสริมกันมาของ 2 ตระกูลและ 2 หมู่บ้าน เขาทั้ง 2 เคยเรียนหนังสือมาด้วยกันแบบคนหนุ่มเสริมกันในการเรียนรู้ในสำนักอาจารย์คนเดียวกัน ครั้นเรียนจบแล้ว ก็เป็นหนุ่มเจ้าสำราญที่ชอบไปเที่ยวด้วยกันเสมอ ๆ แบบคู่หนุ่มเสริมกัน โดยเฉพาะไปเที่ยวดูมหรสพบนยอดเขาด้วยกันแบบไปด้วยกันในฐานะสหายสนิท ย่อมหัวเราะในที่ควรหัวเราะ เศร้าสลดในที่ควรเศร้าสลด และให้รางวัลแก่ผู้แสดงโชว์ที่ตนชอบใจ แต่ว่าวันหนึ่งเขาทั้ง 2 ไปเที่ยวดูมหรสพบนยอดเขาเมืองราชคฤห์ด้วยกันแล้ว ให้มีความรู้สึกไม่สนุกเหมือนดังเช่นที่เคยมีมาก่อน ต่างก็นั่งนิ่งใช้ความคิดกันอยู่คล้ายกัน โกลิตะจึงได้สอบถามอุปติสสะดู อุปติสสะก็ได้ตอบว่า “เพื่อน จะมีอะไรที่น่าดูในการแสดงมหรสพที่ชมกันนี้เล่า คนเรานั้นไม่ถึง 100 ปีก็จะจกตายกันหมด เราทั้ง 2 น่าจะออกไปแสวงหาโมกขธรรมกันดีกว่า” ซึ่งโกลิตะก็บอกหนุ่มเสริมอุปติสสะในแนวทางเดียวกันว่า “เพื่อน เราก็คิดเห็นเหมือนกันว่า ในการดูนักแสดงเหล่านี้แสดงโชว์ต่าง ๆ หาสาระมิได้ ไม่มีประโยชน์อะไร (ในทางปฏิบัติ) เลย เราควรออกไปแสวงหาโมกขธรรมที่มีสาระ มีประโยชน์มากกว่าการดูการแสดงโชว์เช่นนี้เพื่อตนกันดีกว่า”

จากความคิดเห็นข้างต้นเป็นจุดเริ่มต้น ทั้ง 2 สหายจึงตกลงใจร่วมกันแบบหนุ่มเสริมกันต่อมาว่า ทั้งสองจะออกไปแสวงหาสิ่งที่ป็นสาระ (โมกขธรรม) ด้วยกัน โดยใช้วิธีไปขอเป็นบริพาชกอยู่ในสำนักของอาจารย์สัญญาชัยปริพาชกและเรียนรู้เกี่ยวกับลัทธิอมราวิกเขปวาท² ของท่าน โดยทั้ง 2 ก็ตั้งใจศึกษาเรียนรู้จนกระทั่ง

² พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 9 ข้อ 179-189 หน้า 59 แสดงไว้ว่า อมราวิกเขปวาท ตามนัยลัทธิของอาจารย์สัญญาชัยปริพาชก ถือว่าเป็น “ลัทธิที่หลบเลี่ยงไม่แน่นอน” โดยมีวาทะในเชิงตรรกะที่กล่าวออกมาต่อคนอื่น ๆ ให้รับรู้หรือเห็นได้นั้นดูที่วาล์วสั่นไหลจับได้ยากคล้ายดังปลาไหลในเชิงมนทัศน์ ตามแนวนัยแห่งความเห็นที่ว่า “อย่างนี้ก็มีใช่ อย่างนั้นก็มีใช่ อย่างอื่นก็มีใช่ จะว่าไม่ใช่มิใช่ จะว่ามีใช่ไม่มีใช่ก็มีใช่”

เจนจบในลัทธิสมัยของอาจารย์สัญญาชัยปริพาชกนั้นเหมือนกันในเวลาเพียง 2-3 วันเท่านั้น ก็ได้มีความเห็นร่วมกันแบบหนุนเสริมกันว่า “อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักอาจารย์ สัญชัยปริพาชกนี้ไม่มีประโยชน์” จึงได้ตกลงใจกันแบบหนุนเสริมกันอีกว่า จะออกไปแสวงหาสิ่งเป็นสาระภายนอกสำนักอาจารย์ เดินทางไปทั่วชมพูทวีปตามหมู่บ้าน (คาม) ตำบล (นิคม) อำเภอ (ชนบท) และเมืองหลวง (ราชธานี) ซึ่งในบรรดาสหายทั้ง 2 คน ใครได้พบสาร์ธรรมก่อน ก็ให้กลับมาบอกกับอีกคนหนึ่งแบบหนุนเสริมกันด้วย จนวันหนึ่งอุปติสสะได้พบพระอัสสชิ พระบวชใหม่ในพุทธศาสนาในระหว่างทาง ขณะท่านกำลังออกบิณฑบาตอยู่ จึงรอโอกาสเข้าไปถามท่านดู จนได้ฟังธรรมโดยย่อจากท่าน มีใจความว่าด้วยเหตุและผลในพุทธศาสนา ก็เกิดการรู้แจ้งในสาร์ธรรมจนบรรลุธรรมเป็นโสดาบัน จากนั้นจึงกลับไปบอกสาร์ธรรมที่ค้นพบแล้วแก่โกลิตะให้ได้รับฟังในเชิงหนุนเสริมกันด้วย จนโกลิตะได้เข้าใจสาร์ธรรมจนบรรลุธรรมเป็นโสดาบันได้เช่นกัน ทั้ง 2 สหายนั้นได้คิดมุ่งหมายที่จะไปหนุนเสริมอาจารย์สัญญาชัยปริพาชกโดยชักชวนให้ท่านไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยกัน แต่ก็ไม่สำเร็จ จึงชักชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดเวฬุวันกันเอง และได้ทูลขอบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนากับพระพุทธองค์ ครั้นบวชแล้ว ไม่นานนักก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์เหมือนกัน เมื่อบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ประชุมสงฆ์แต่งตั้งพระอุปติสสะ (สารีบุตร) เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาผู้มีปัญญามาก และแต่งตั้งโกลิตะ (มหาโมคคัลลานะ) เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายผู้มีฤทธิ์มากในฐานะคู่แห่งอัครสาวกที่ทำงานหนุนเสริมกันในการทำงานเผยแผร์พุทธศาสนาในอินเดียสมัยพุทธกาล (ธมมปทฎกเถรา, ภาค 1, หน้า 180)

ทั้งพระสารีบุตร (อุปติสสะ) และพระมหาโมคคัลลานะ (โกลิตะ) ถือเป็นคู่แห่งพระอัครสาวกเบื้องขวาและเบื้องซ้ายของพระพุทธองค์ ผู้คอยทำหน้าที่ในแนวทางของตน ๆ อย่างหนุนเสริมกันแบบเข้ากันได้ดี จึงทำให้การเผยแผร์พุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลประสบผลสำเร็จและทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก การเป็น “คู่แห่งคนหนุนเสริมกัน” ที่ทำงานเผยแผร์พุทธศาสนาอย่างได้ผลระหว่างพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะเช่นนั้น เห็นได้ชัดจากกรณี

ที่พระเทพทัตได้ตั้งองค์กระสงฆ์ใหม่และทำลายสงฆ์เดิมของพระพุทธเจ้าให้แตกกัน โดยวิธีโน้มน้าวจิตใจของพระภิกษুবวชใหม่ 500 รูปให้เลื่อมใสในวัตถุ 5 ประการที่ตนได้นำเสนอ จากนั้นก็จึงทำลายสงฆ์ให้แตกกันโดยการทำอุโบสถและสังฆกรรม แยกจากพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ของพระองค์ รวมทั้งยังพาพวกภิกษุใหม่ไปอยู่ที่คยาสีสะ พระพุทธเจ้าได้ทรงจัดส่งพระอัครสาวกทั้ง 2 ให้เดินทางไปที่คยาสีสะนั้น เพื่อให้หาวิธีการนำภิกษুবวชใหม่ 500 รูปนั้นกลับมายังกรุงราชคฤห์ให้ได้ ซึ่งพระอัครสาวกทั้ง 2 ก็ได้เดินทางไปที่นั่น ได้ใช้วิธีการทางจิตวิทยาและการพร่ำสอน ทั้งเนื่องด้วยอาเทศนาปาฏิหาริย์และเนื่องด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ ให้ภิกษุใหม่นั้น ๆ เลื่อมใสในพวกท่านทั้ง 2 จนได้แล้ว ก็ได้พาพวกพระภิกษুবวชใหม่นั้น ทั้งหมดกลับมาเป็นฝ่ายของพระพุทธเจ้าได้ดังเดิมอีกครั้ง (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 131-133)

จากที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า คู่แห่งคนหนุนเสริมกันระหว่างอุปติสสะ กับ โกลิตะหรือพระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะ ก็คือท่านทั้งสองเป็นเพื่อนแท้ระหว่างกัน เรียนด้วยกัน เทียวด้วยกัน คิดในแนวทางที่ดีร่วมกัน ออกแสวงหาโมกขธรรมในแนวทางที่ตกลงร่วมกัน คนหนึ่งได้ค้นพบโมกขธรรมแล้วก็มาหนุนเสริมเพื่อนให้เข้าใจธรรมตามตนด้วย และทั้ง 2 เมื่อบวชเข้ามาในพุทธศาสนาแล้ว ก็ได้รับการแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ผู้มีปัญญามาก กับตำแหน่งพระอัครสาวกเบื้องซ้าย ผู้มีฤทธิ์มาก ที่ต่างก็ทำงานพระพุทธศาสนาร่วมกันอย่างเข้ากันได้ดี และต่างหนุนเสริมกันในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ๆ ในช่วงที่ท่านทั้ง 2 ยังมีชีวิตอยู่ คู่แห่งคนหนุนเสริมกันระหว่างอุปติสสะกับโกลิตะหรือพระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะคู่นี้ ยังน่าสนใจมาก ๆ ตรงที่ท่านทั้ง 2 ต่างเป็นเพื่อนที่หนุนเสริมกัน ที่ต่างก็ถือคติว่า ออกแสวงหาแล้วจะต้องได้พบเจอสิ่งที่แสวงหาได้ในที่สุด ถือคำสั่งสัญญาในการบอกกล่าวสิ่งที่รู้จริงแก่กัน และเป็นเพื่อนที่มีความรู้ในพราหมณวิทยาที่เป็นความรู้ในตระกูลพราหมณ์ ซึ่งจะถูกสอนให้แก่คนที่เป็นลูกศิษย์เท่านั้นมาเป็นอย่างดี และยังเป็นผู้เชี่ยวชาญในการถกเถียงได้ว่าทะเลซึ่งตรงกระตามแนวลัทธิอมราวิกเขปว่า

ของอาจารย์สัญญาชัยปริพาชกที่ได้เคยเรียนรู้มาก่อนบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา ด้วย จึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นคู่แห่งพระอัครสาวกเบื้องขวาและเบื้องซ้าย ที่ทำงานประกาศพระพุทธศาสนาอย่างสอดประสานกันดีในการช่วยทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ๆ ในสมัยพุทธกาล

5.2.2 คู่แห่งคนหนุนเสริมกันระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต

ในมโนทัศน์แนวพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธเจ้าถือว่าเป็นตัวแทนของคนดี ขณะที่พระเทวทัตถือว่าเป็นตัวแทนของคนไม่ดี ซึ่งแนวคิดนี้สามารถเห็นได้ชัดเจนในความเป็นคู่กันทางความคิดในเรื่องเล่าพระเทวทัต (เทวทัตตวตถุ) ในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท แต่กระนั้นพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัตก็จัดเป็น “คู่แห่งคนหนุนเสริมกัน” ได้เหมือนอย่างความเป็น “พระเอก” กับ “ตัวโกง” ในการแสดงละครหรือภาพยนตร์ ที่สื่อแง่ว่า บทบาทของตัวโกงย่อมหนุนเสริมบทบาทของพระเอกให้เด่นขึ้นในบางแง่มุมของการแสดง และบทบาทของพระเอกก็ย่อมหนุนเสริมบทบาทของตัวโกงในบางแง่มุมของการแสดงได้เช่นกัน ดังนั้น พระพุทธเจ้าในฐานะตัวแทนคนดีกับพระเทวทัตในฐานะตัวแทนคนชั่วจึงหนุนเสริมกันตามแนวคิดพระพุทธศาสนาได้ ดังมโนทัศน์อาจถูกแสดงให้เห็นได้ด้านล่างต่อไป

1) ความชั่วของพระเทวทัตหนุนเสริมความดีของพระพุทธเจ้าให้เด่นขึ้นในบางแง่มุมได้ ดังนี้ :

(1) ความชั่วของเทวทัตที่ว่า “ถ้าพระเทวทัตนั้นจักไม่ได้บวชไซร์ เป็นคฤหัสถ์จักได้ทำกรรมหนัก จักไม่อาจทำปัจจยแห่งภพต่อไปได้ ก็แลครั้งบวชแล้ว จักทำกรรมหนักก็จริง (ถึงกระนั้น) ก็จะสามารถทำปัจจยแห่งภพต่อไปได้” ดังนี้ (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 137) เป็นแง่ที่ได้หนุนเสริมพระพุทธเจ้าให้เด่นขึ้นในการทรงคิดช่วยพระเทวทัตให้ได้ดีในทางธรรม โดยวิธีทรงให้โอกาสท่านได้บวช

เข้ามาในพระพุทธศาสนา และมีโอกาสปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุฤทธิ์อย่างปुณชนได้³ และในการทรงใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อทรงเอาชนะความชั่วร้ายต่าง ๆ ที่ท่านได้กระทำต่อพระองค์ขณะบวชอยู่นั้น ด้วยความดีของพระพุทธองค์ผู้ทรงให้อภัยท่านตลอด ไม่ทรงคิดผูกอาฆาตตอบต่อท่านผู้ได้กระทำผิดต่อพระองค์แม้แต่น้อยนิด แต่กลับทรงมีน้ำพระทัยที่เปี่ยมด้วยพระเมตตาต่อท่านเสมอ ๆ (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 136)

(2) ความชั่วของพระเทวทัตที่ว่า ท่านกล่าวอ้างพระพุทธเจ้าว่าทรงแก่เฒ่าชราภาพแล้ว จึงขอให้ทรงมอบคณะสงฆ์ให้แก่ท่าน เพื่อที่ว่าท่านจะได้บริหารกิจการคณะสงฆ์แทนพระพุทธองค์เอง จึงถูกพระพุทธเจ้าทรงรุกรานท่านด้วยเขาสีกาวา⁴ ห้ามเสีย จนทำให้พระเทวทัตนั้นรู้สึกไม่พอใจและคิดผูกอาฆาตพระพุทธองค์เป็นครั้งแรกขึ้นตั้งนั้น (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 130) เป็นแง่ที่ได้หนุนเสริมให้พระพุทธเจ้าได้ทรงรับสั่งให้คณะสงฆ์ทำปาตศนียกรรม⁵ แก่พระเทวทัต เพื่อให้คณะสงฆ์ในกรุงราชคฤห์นั้นได้รับรู้ทั่วกันถึงความชั่วที่ท่านได้กระทำแล้ว ทั้งนี้ก็เพื่อมุ่งหมายให้ท่านเกิดความละอายใจและหยุดคิดชั่ว ที่คิดจะปกครองคณะสงฆ์

³ คัมภีร์ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 128-129 กล่าวไว้ว่า พระเทวทัตบวชแล้วปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุฤทธิ์อย่างปุณชน (ปุณฺชนิกํ อิทธิํ ปโตโต) และด้วยความโลภในลาภสักการะ จึงไปแสดงฤทธิ์นั้นแก่พระราชากุมารอาตคัสตรุ โดยวิธีเนรมิตเพศเป็นกุมารน้อย พันอสรพิษ 4 ตัวที่มือและเท้า โดยตัวหนึ่งอยู่ที่คอ ตัวหนึ่งทำเป็นเทริดอยู่บนศีรษะ อีกตัวหนึ่งทำเอวียงบ่า ลงจากอากาศมาด้วยสังวาลง นั่งลงบนพระเพลาของพระราชากุมาร เพื่อหวังให้พระราชากุมารกลัวและเลื่อมใสตน จะได้อุปถัมภ์ท่านด้วยลาภสักการะ

⁴ เขาสีกาวา คือวาทะว่าเป็นผู้บริโภคน้ำลายที่ถ่มแล้ว คำ ๆ นี้เป็นคำด่าหาญ โดยเปรียบลาภสักการะว่าเป็นเหมือนกับน้ำลาย (เขฬะ) ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายคายหรือถ่ม คือไม่ยึดติดแล้ว แต่พระเทวทัตยังพอใจในสิ่งนี้อยู่ จึงมาขอปกครองคณะสงฆ์แทนพระพุทธองค์อย่างนั้น

⁵ ปาตศนียกรรม คือกรรมอันสงฆ์ควรประกาศให้รับรู้กันโดยทั่วไปเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ดีที่พระเทวทัตได้กระทำแล้วนั้น

แทนพระพุทธเจ้า ในเมื่อรู้ว่าคณะสงฆ์ในกรุงราชคฤห์ได้รู้ความคิดชั่วร้ายของท่านแล้ว เป็นการกระทำเพื่อปราบพระเทวทัตโดยนัย แต่กระนั้นก็ไม่อาจมีผลที่ทำให้ท่านเกิดความละอายแก่ใจและหยุดคิดชั่วได้ กลับทำให้ท่านคิดชั่วยิ่งขึ้นไปอีกในการกระทำตามมา

(3) ความชั่วของพระเทวทัต ที่เริ่มต้นแต่ไม่พอใจต่อพระพุทธองค์ที่ทรงรุกรานท่านด้วยเขาสีกาวที่ห้ามเสียในการมาทูลขอบริหารคณะสงฆ์แทนพระองค์แล้ว จึงผูกอาฆาตพระพุทธองค์เป็นครั้งแรก มาถึงการวางแผนให้อาตมคัศตुरาษฎกumar ปลงพระชนม์พระราชบิดาเพื่อขึ้นครองราชย์แทน การวางแผนปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าเพื่อหวังเป็นพระพุทธเจ้าแทนพระพุทธองค์ โดยวิธีการส่งนายขมังธนูไปเพื่อหมายรบบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า การขึ้นภูเขาคิฆมกุฏแล้วลี้ภัยหนีไปเพื่อหมายจะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าจนสะกิดหिनกลิ้งตกลงมาถูกพระบาทของพระพุทธองค์ถึงกับทำให้หื้อพระโลหิตขึ้น และการให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีไปเพื่อหมายจะให้เหยียบพระพุทธเจ้าจนถึงแก่การสิ้นพระชนม์ให้ได้ แต่แผนการทั้งหมดนั้น ๆ ก็ไม่สำเร็จตามที่ท่านตั้งใจไว้ มาจนถึงการทำลายสงฆ์ให้แตกกันโดยวิธีทำสังกรรมแยกจากพระพุทธเจ้าและหมู่สงฆ์ของพระพุทธองค์นั้น ๆ (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 131-132) เป็นแ่งที่ได้หนุนเสริมให้พระคุณของพระพุทธเจ้าสูงเด่นยิ่งขึ้นไป โดยพระพุทธองค์ทรงให้อภัยต่อความผิดบาปของพระเทวทัต ไม่ทรงผูกโกรธอาฆาตต่อพระเทวทัตนั้นเลย แต่กลับมีจิตเมตตาต่อท่านเสมอ และการทรงพยายามเอาชนะความชั่วร้ายต่าง ๆ ของพระเทวทัตด้วยความดีมีอย่างต่าง ๆ ของพระพุทธองค์ (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 136) ดังที่พระมหาไกรวรรณชินทตติโย (ปุณณันท์) ได้กล่าวไว้ว่า “พระพุทธเจ้าได้อุบัติมาเพื่อเป็นประโยชน์แก่มหาชน พระเทวทัตก็ได้เกิดมาเพื่อพยายามขัดขวางและก่อสิ่งที่เป็นโทษแก่พระองค์ แต่ก็ไม่สามารถทำอันตรายอะไรพระองค์ได้ กลับทำให้พระคุณของพระองค์ยิ่งปรากฏทวีมากยิ่งขึ้น ซึ่งก็เหมือนกับมีสีดำทำให้สีขาวให้สว่างมากขึ้น ฉะนั้น” (พระมหาไกรวรรณ ชินทตติโย (ปุณณันท์), 2546, หน้า บทคัดย่อ)

(4) ความชั่วของพระเทวทัตที่ว่า ท่านให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีไปเพื่อ
หมายให้เหยียบพระพุทธเจ้าจนสิ้นพระชนม์ การพยายามแสดงธรรมด้วยพุทธลีลา
การประพุดิตนเป็นคนอกตัญญู เป็นต้นนั้น ๆ ก็เป็นแง่ที่ได้หนุนเสริมให้พระพุทธเจ้า
ทรงมีโอกาสตรัสชาดกต่าง ๆ ไว้หลายชาดก เช่น จุลหังสชาดก มหาหังสชาดก
กั๊กกุกกชาดก นทีจรกชาดก เพื่อพร่ำสอนธรรมแก่พระภิกษุและผู้คนทั้งหลาย
(ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 130-135) และทรงเปล่งพระอุทานไว้ เป็นต้นว่า
“กรรมดี คนดีทำได้ง่าย กรรมดี คนชั่วทำได้ยาก กรรมชั่ว คนชั่วทำได้ง่าย กรรมชั่ว
พระอริยเจ้าทั้งหลายทำได้ยาก” (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 133) ทั้งนี้ก็เพราะ
ว่าพระเทวทัตถือเป็นเยี่ยงอย่างที่ไม่ดีในฐานะเป็นคนที่ทำไม่ดี เป็นคนอกตัญญู
และคนที่ทำตนให้เดือดร้อนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จึงเป็นบุคคลที่อนุชนรุ่นหลัง
ทั้งหลายไม่พึงประพุดิตปฏิบัติให้เป็นเยี่ยงอย่างตามท่าน

(5) ความชั่วของพระเทวทัตที่ได้กระทำแล้วตั้งแต่ที่เข้าไปทูลขอวัตถุ
5 ประการกับพระพุทธเจ้าเป็นต้นมาจนถึงการทำลายสงฆ์ให้แตกกัน เป็นเหตุผล
สำคัญที่ทำให้ท่านจะไม่ได้โอกาสพบเห็นพระพุทธเจ้าในมีชีวิตได้อีกนั้น เป็นแง่
ที่ได้หนุนเสริมให้พระพุทธเจ้าทรงมีโอกาสพิสูจน์พระพุทธานุภาพของพระองค์ให้เป็น
ที่แน่นอนได้ว่า เป็นจริง มีความเป็นหนึ่ง ไม่มีสอง ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตนั้น
จักไม่ได้เห็นเราด้วยอัตภาพนั้น” (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 136) ซึ่งก็เป็นจริง
ตามนี้ เพราะเมื่อลูกศิษย์หามพระเทวทัตมานั้นก็ช่วยกันพาท่านมาเพื่อหมายจะ
เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า และก็ได้วางเตียงหามท่านมานั้นไว้ที่ริมสระโบกขรณี
ณ สถานที่ใกล้กับวัดเชตวัน แล้วต่างก็ลงไปสรงน้ำในสระโบกขรณินั้นเพื่อคลายร้อน
กันก่อน พระเทวทัตลุกจากเตียงวางเท้าทั้ง 2 ลงบนพื้นดิน พลันทันใดนั้นเองเท้า
ทั้ง 2 ข้างของท่านก็ถูกดูดจมแผ่นดินลงไป ตั้งแต่ข้อเท้า เข้า เหว นม ไปจนถึงคอ
และในเวลาที่กระดูกคางของท่านจมถึงพื้นดินนั้น ท่านก็ได้คิดกล่าวคำขอร้อง
พระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ และขอบูชาพระพุทธรองค์ด้วยกระดูกคางพร้อมลมหายใจ
สุดท้ายของท่านอย่างนี้ว่า “ข้าพระองค์ขอร้องพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้เป็นบุคคล
ผู้เลิศ เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เป็นสารถิณีคนรชน มีพระจักรุรอบคอบ มีพระลักษณะ

(แต่ละอย่าง) เกิดด้วยบุญตั้งร้อย ว่าเป็นสรณะ (ที่พึ่ง/ที่ระลึก) ด้วยกระตุกคางเหล่านี้ พร้อมด้วยลมหายใจ” แล้วก็จมมิดแผ่นดินลงไปบังเกิดในอเวจีมหานรกในทันที (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 137)

2) ความดีของพระพุทธเจ้าหนุนเสริมความชั่วของพระเทวทัตให้ลดลงจนกลับตัวและสร้างความดีอันเป็นปัจจัยแห่งภพได้ในที่สุด ดังนี้ :

(1) ความดีของพระพุทธเจ้าที่ว่า พระองค์ทรงเป็นยอดของคนดี ผู้เป็นนายสารถิณีคนรชน (นรทมนสารถิ) ได้อย่างยอดเยี่ยม (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 137) จึงไม่ทรงคิดหลีกเลี่ยงและเพิกเฉยต่อการคบหาสมาคมกับคนชั่ว ผู้ที่พอจะฝึกได้อยู่บ้าง เช่นพระเทวทัต ด้วยทรงเล็งเห็นคติอันดีของท่านด้วยพระสัพพัญญุตญาณ อันประกอบด้วยพระกรุณา (พระธรรมมหาวิราญวัตร, 2530, หน้า 169-170) เช่นนี้นั้น เป็นแง่ที่ได้หนุนเสริมให้พระเทวทัตได้รับการอนุญาติให้เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนาเพื่อประกอบสร้างงามดีและได้รับผลที่ดีบางอย่างขึ้นแก่ตนได้ในที่สุด จากที่ได้กระทำความชั่วมามากต่อพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา ดังที่อรรถกถาธรรมบทกล่าวไว้ว่า

ถ้าพระเทวทัตนั้นจักไม่ได้บวชไซ้ เป็นคฤหัสถ์ จักได้ทำกรรมหนัก จักไม่อาจทำปัจจัยแห่งภพต่อไปได้ ก็แลครั้นได้บวชแล้ว จักทำกรรมหนักก็จริง (ถึงกระนั้น) ก็จะสามารถทำปัจจัยแห่งภพต่อไปได้ (คือตกอเวจีมหานรกก่อนแล้ว จากนั้นก็จักได้มาบังเกิดเป็นมนุษย์ แล้วก็จะได้ตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าอัญญิสสระ เพราะผลแห่งความดีที่ได้ทำไว้ขณะบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา) เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงโปรดให้เธอได้บวช (เพื่อให้มีโอกาสทำดีในช่วงท้ายของชีวิตเพื่อผลแห่งความดี อย่างนั้นได้)

(ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 137;

พระธรรมมหาวิราญวัตร, 2530, หน้า 169-170)

(2) ความดีของพระพุทธเจ้า ที่ทรงอนุญาตให้พระเทวทัตผู้มีพฤติกรรมไม่ดีมาตั้งแต่องค์เป็นศกฤทธิแล้วนั้น ได้เข้ามาบวชในพุทธศาสนา และที่ทรงเล็งเห็นคติอันดีบางประการด้วยพระสัพพัญญุตญาณว่า ท่านบวชแล้ว แม้ว่าจะทำกรรมหนักในพระศาสนาก็จริงอยู่ แต่ก็ทำความดีบางอย่างทางศาสนาจนสามารถแสดงฤทธิ์อย่างปुชุนได้ จึงทรงให้ท่านได้มีโอกาสบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา พร้อมกับเจ้าชายอนรุทธะ เจ้าชายอนันทะ เจ้าชายภค เจ้าชายกิมพิละ และช่างกลบชื่อ ว่าอุบาลีเช่นนั้น (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 137, 127-128) เป็นแง่ที่ได้หนุนเสริมให้พระเทวทัตนั้นได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมตามแนวทางพุทธศาสนา จนสามารถได้รับบรรลุฤทธิ์อย่างปุชุนได้ (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 128) และสามารถแสดงฤทธิ์ของตนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อทำให้อาชาตศตฺรราชกุมารทรงเลื่อมใส จนทำให้พระราชกุมารทรงให้การอุปถัมภ์บำรุงท่านด้วยดี จนมีลาภสักการะเกิดขึ้นแก่ท่านอย่างเหลือเฟือ ในช่วงที่พระราชกุมารยังทรงเลื่อมใสต่อตัวท่านด้วยดีอยู่ (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 129-130)

(3) ความดีของพระพุทธเจ้า ที่ไม่ทรงมีความอาฆาตท่านผู้มีจิตคิดผูกอาฆาตในพระองค์แม้แต่เพียงเล็กน้อยเท่าปลายเส้นผม แต่กลับทรงมีน้ำพระทัยเมตตาอย่างเปี่ยมล้นต่อท่านอยู่เสมอ เท่าเทียมกับที่ทรงมีในนายขมังธนู โอรสของคูลีมาล ช้างธนบาล และพระราหุล เช่นนี้นั้น (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 136) เป็นแง่ที่ได้หนุนเสริมให้พระเทวทัต ผู้ที่แม้ว่าได้กระทำความชั่วร้ายมีอย่างต่าง ๆ ก็จริง แต่ก็กลับใจได้ในที่สุด คือ พระเทวทัตนี้กระทำความชั่วไว้ตั้งแต่ผูกโกรธไม่พอใจต่อพระพุทธองค์ที่ทรงรุกรานท่านด้วยเขาสากว่าห้ามเสียในการเข้ามาทูลขอปกครองคณะสงฆ์แทนพระองค์ จึงผูกอาฆาตพระพุทธองค์เป็นครั้งแรก การวางแผนให้อาชาตศตฺรราชกุมารปลงพระชนม์พระราชบิดาเพื่อขึ้นครองราชย์แทน การวางแผนชั่วร้ายเพื่อรบบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าหลายวิธีการเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าแทนพระพุทธองค์ แต่ว่าแผนการทั้งหมดก็ล้มเหลว จนมาถึงการทำลายสงฆ์ให้แตกกันในท้ายที่สุด ดังนั้น (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 130-132) เป็นแง่ที่ไม่ดีมีอย่างต่าง ๆ ที่ซึ่งได้มีส่วนทำให้พระเทวทัตคิดสำนึกตนได้ในที่สุดว่า

ท่านได้กระทำความผิดอย่างร้ายแรงต่อพุทธเจ้า แต่พระพุทธองค์ก็ทรงใช้ความไม่โกรธเอาชนะความโกรธของท่าน ทรงมีพระเมตตาให้อภัยท่านเสมอ และทรงไม่เคยคิดผูกโกรธอาฆาตให้แก่ท่านแม้แต่หนึ่งน้อยนิด ท่านจึงคิดจะไปขอมาโทษพระพุทธเจ้าต่อหน้าพระพักตร์ จึงได้ขอให้ลูกศิษย์ที่เหลืออยู่กับท่านในเวลานั้นได้ช่วยกันห้ามท่านที่เจ็บป่วยอยู่นานถึง 9 เดือนไปด้วยเตียงน้อย เพื่อให้มีโอกาสดำเนินเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดเชตวัน เมืองสาวัตถี แต่ด้วยความตั้งใจของท่านก็ไม่สำเร็จ ผลตามที่ท่านได้ตั้งใจได้ เหตุว่าท่านถูกแผ่นดินสูบอยู่ที่หน้าวัดเชตวัน จนจมดินมิดหายไปบังเกิดในอเวจีมหานรกเสียก่อน (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 136-137)

(4) ความดีของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงมีพระเมตตาให้อภัย ไม่เคยคิดผูกอาฆาตต่อพระเทวทัต ผู้ที่ได้กระทำความผิดต่อพระองค์ไว้มากมาหลายปี แม้แต่เพียงเล็กน้อยนั้น ซึ่งได้ทำให้ท่านรู้สึกประทับใจต่อพระองค์อย่างมาก ๆ แม้ว่าจะเป็นช่วงท้ายสุดของชีวิตท่านก็ตาม ถือเป็นแง่ที่ได้หนุนเสริมให้พระเทวทัตนั้นมีการน้อมจิตอ้างถึงพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น “ผู้เป็นบุคคลผู้เลิศ เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เป็นสารถิ ฝักนรชน มีพระจักขุรอบคอบ มีพระลักษณะ (แต่ละอย่าง) เกิดด้วยบุญตั้งร้อยว่าเป็นสรณะ (ที่พึ่ง/ที่ระลึก)” และมีการน้อมจิตบูชาพระพุทธองค์ด้วย “กระดุกคาง” พร้อมด้วย “ลมหายใจสุดท้าย” ของตนแม้ในเสี้ยววินาทีสุดท้ายของชีวิต ก่อนที่ตนจะเสียชีวิตลงในที่สุด เพราะเหตุถูกแผ่นดินสูบจนจมมิดร่างจมหายลงไป ในแผ่นดิน โดยไปบังเกิดเป็นสัตว์นรกอยู่ในมหานรกอเวจีในทันทีและเสวยทุกข์อยู่จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 137-138) และเป็นแง่ที่ได้มีส่วนหนุนเสริมให้พระเทวทัตนั้นได้สร้างปัจจัยแห่งภพต่อไปได้ คือการได้กลับมาบังเกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งในอนาคตอันยาวไกล จากนั้นก็จะได้ออกบวชและเจริญจิตภาวนาตามแนวทางศาสนา จนได้ตรัสรู้ธรรมเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่า อัญญิสสระได้ในที่สุด อีกแสนกัปนับแต่กัปนี้ไป หลังจากที่ท่านพ้นจากภาวะเป็นสัตว์นรกที่ได้เสวยทุกข์-ทรมานอยู่นานมาก ๆ ในอเวจีมหานรกมาได้แล้ว (ธมมปทฎฐกถา, ภาค 1, หน้า 137-138)

การกระทำที่ชั่วร้ายทั้งหมดของพระเทวทัตต่อพระพุทธเจ้าดังที่กล่าวแล้วข้างต้น มักถูกดูหมิ่นในพุทธศาสนาเถรวาท โดยมองท่านว่าเป็นผู้มักใหญ่ใฝ่สูงที่คิดจะปกครองคณะสงฆ์แทนพระพุทธเจ้า เป็นผู้กตัญญูที่คิดวางแผนปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า และเป็นผู้มีบาปหนักในเพราะทำโลหิตูปบาทและทำสังฆเภท ท่านพอจะได้ดีเป็นปัจจัยแห่งภพต่อไปอยู่บ้าง ก็เพราะความดีของพระพุทธเจ้าได้ทรงช่วยเหลือท่านด้วยความอดทนอดกลั้นเป็นที่สุด แต่พุทธศาสนamahayanกลับมองพระเทวทัตแตกต่างตามนัยแห่งสังฆธรรมปุณทริกสูตรในแง่ว่า พระเทวทัตเป็นพระโพธิสัตว์ท่านหนึ่ง จึงเปรียบเทียบการทำความชั่วร้ายทั้งหมดของพระเทวทัตว่าเป็น “อุบายโกศล”⁶ ที่เป็นดั่งมายาหรือละครฉากหนึ่ง ที่สร้างทำให้เห็นได้ทั้งหมดเพื่อให้สัตว์ทั้งหลายเห็นโทษของวิภวจะจนถอนตนออกจากวิภวได้ และเปรียบเป็นมารที่เข้ามาผจญเพื่อให้พระบารมีของพระพุทธเจ้าถูกทำให้เต็มได้ในที่สุด ดังนั้นพระเทวทัตจึงเป็นดั่งมิตรสหายที่หนุนเสริมพระพุทธเจ้าในหลายสิ่งในการคบหากับพระเทวทัต ดังที่มีข้อความในสังฆธรรมปุณทริกสูตรกล่าวไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตเป็นสหายที่ดีของตถาคต ด้วยความช่วยเหลือ (หนุนเสริมในทางร้าย ซึ่งทำให้ได้โอกาสบำเพ็ญบารมีให้เต็มเปี่ยมได้) ตถาคตจึงสามารถบรรลุในบารมี 6 ประการ ถึงพร้อมด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ... ทรงทศพล ไม่มีความหวั่นไหว 4 ประการ คือ เวสารัชชกรณธรรม พร้อมในสังคหวัตถุ 4 ... สามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้ทั่วทุกทิศ ได้ถึงพร้อมในสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ เมื่อมาคบกับพระเทวทัต ตถาคตขอประกาศแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระเทวทัตภิกษุผู้นี้ ในอนาคตหลายกัลป์จนมีอาจนับได้ จะได้สำเร็จเป็นพระตถาคตเจ้าทรงพระนามว่า เทวราชอรหันต์เจ้าในเทวโสพานโลกธาตุ...

(สังฆธรรมปุณทริกสูตร, บทที่ 11, หน้า 198)

⁶ อุบายโกศลคือความฉลาดในอุบายวิธีสอนที่ไม่มีขอบเขตและไม่จำกัดวิธีการ ซึ่งพระโพธิสัตว์หรือท่านผู้ฉลาดในศาสนานำมาใช้เพื่อมุ่งหมายให้บุคคลที่สอนเข้าถึงศาสนาได้ในที่สุด

จากเรื่องเล่าของอุปติสสะกับโกลิตะและพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัตที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันข้างต้นนั้น ทำให้เห็นแนวคิดได้ชัดเจนว่า อุปติสสะกับโกลิตะ และพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต นั้น แม้ว่าจะเป็นคู่ตรงข้ามกันในเชิงมโนทัศน์ แต่ก็เป็คู่ที่ต่างหนุนเสริมกันเ็นทางความคิดและการกระทำบางประการได้ ดังนี้

1) อุปติสสะกับโกลิตะ เป็นคู่ที่ต่างหนุนเสริมกันเ็นการเป็นสหายกัน การไปดุ่มพรสพด้วยกัน การคิดเห็นร่วมกันว่า การดูนกแสดงที่ได้แสดงโชว์ศิลปะให้ดูนั้น ๆ เป็นมายาภาพที่หาสาระประโยชน์อะไรได้เ็นเชิงปฏิบัติ ทำให้คิดออกไปแสดงหาโมกขธรรมร่วมกัน ไปเรียนลัทธิสมัยของอาจารย์สัณขัฏฐิปริพาชกด้วยกัน รวมทั้งทำกติการ่วมกันว่า จะออกไปแสวงหาโมกขธรรมนอกสำนักอาจารย์สัณขัฏฐิปริพาชก ใครได้พบโมกขธรรมก่อน ก็ให้กลับมาบอกอีกคนหนึ่งด้วย เมื่ออุปติสสะได้พบโมกขธรรมเบื้องต้นจากพระอัสสชิแล้ว ก็กลับมาช่วยบอกหนุนเสริมโกลิตะให้ได้พบโมกขธรรมตามตนด้วย ทั้งสองสหายได้เป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้าร่วมกัน และได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์เหมือนกัน จากนั้นก็ได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาผู้มีปัญญามากและพระอัครสาวกเบื้องซ้ายผู้มีฤทธิ์มากคู่กัน ซึ่งต่างก็ทำงานหนุนเสริมกันเ็นทางเผยแพรศาสนาาร่วมกันตลอดชีวิตของพวกท่านทั้งสอง

2) พระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต เป็นคู่ที่ต่างกัหนุนเสริมกันเ็นการสร้างแง่มุมต่าง ที่ซึ่งก่อเกิดผลตามมาน่าสนใจ โดยเริ่มจากพระเทวทัตได้โอกาสบวชเข้ามาเ็นพุทธศาสนา ได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุฤทธิ์อย่างปูลุขนและสามารถแสดงฤทธิ์มื่ออย่างต่าง ๆ ให้ขอชาติศัตุรราชกุมารได้ทรงเลื่อมใสและถวายตัวเป็นผู้อุปถัมภ์ให้เป็นผู้เลืศด้วยลาภสักการะได้ ได้มีโอกาสคิดจะไปขอมาพระพุทธเจ้าเ็นความผิดต่าง ๆ ที่ได้เคยกระทำผิดมาก่อนได้ และได้โอกาสสนอ้มจิตขอถึงพระพุทธเจ้าว่า เป็นสธนะ (ที่พึง/ที่ระลึก) และน้อมบูชาพระพุทธองค์ด้วยกระตูกคางและลมหายใจสุดท้ายของตน ก่อนที่จะถูกแผ่นดินสูบจมมิดหายไปเ็นแผ่นดิน อันทำให้ได้ปัจจัยแห่งภพต่อไปเ็นอนาคตอันยาวไกลได้ดังกล่าว ก็เพราะพระพุทธเจ้าทรงคิดหวังดี

ให้โอกาสท่านได้บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาและทรงใช้ความอดทนอดกลั้นเอาขณะท่านผู้ที่มีจิตโกรธคิดอาฆาตด้วยความไม่โกรธ การทรงให้อภัยท่านตลอดและความทรงมีพระเมตตาต่อท่านเสมอ พระพุทธเจ้าเองก็ทรงได้มีโอกาสแสดงพระบารมีธรรมให้ปรากฏเด่นชัดยิ่งขึ้นในเรื่องพระเมตตาบารมีและขันติบารมีและมีโอกาสได้บัญญัติพระวินัยและแสดงชาดกต่าง ๆ ไว้ในพุทธศาสนาเพื่อสอนธรรมะแก่พุทธบริษัท 4 ได้ ก็เพราะอาศัยความชั่วร้ายและทำไม่ดีย่างต่าง ๆ ของพระเทวทัตขณะบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา โดยทรงแสดงพระเมตตาให้ปรากฏว่า พระองค์ทรงหวังดีต่อท่านในฐานะเป็นพระศาสดาของพุทธศาสนา ทรงอดทนทำดีเพื่อให้ท่านได้เห็นความดีของพระองค์และสามารถกลับเนื้อกลับตนเสียใหม่จนได้ และทรงนำเอาพฤติกรรมไม่ดีย่างมีอย่างต่าง ๆ ของท่านให้เป็นเยี่ยงอย่างในการตรัสสอนธรรมะเป็นชาดกต่าง ๆ หลายชาดกไว้ในพุทธศาสนาได้

ดังนั้น คู่แห่งแนวคิดระหว่างอุปติสสะกับโกลิตะและพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัตในมโนทัศน์เชิงกระทำต่อกันและหนุนเสริมสร้างสิ่งดีให้ปรากฏออกมาได้ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ๆ จึงสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันในการเป็นแนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันตามแนวพระพุทธศาสนาดังกล่าวมาแล้วได้

6. การอภิปรายผล

การศึกษาวิจัย “แนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท” มีประเด็นข้อค้นพบที่ผู้เขียนจะนำมาอภิปรายผล 2 ประเด็นได้ ดังนี้

1) การศึกษาวิจัยพบว่า คู่ของอุปติสสะกับโกลิตะต่างคบหากันเป็นเพื่อนสนิท จึงทำสิ่งที่ต่างหนุนเสริมกันโดยตลอดในประวัติของคนที่ 2 จนได้ดวงตาเห็นธรรมระดับโสดาบันและออกบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาพร้อมกัน และทำตนให้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ด้วยกัน จนเป็นคู่แห่งพระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นคู่พระอัครสาวกขวา-ซ้ายของพระพุทธเจ้า ที่ต่างทำงานเผยแผ่พุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลอย่างเข้ากันได้ดี อันลักษณะของท่านทั้ง 2 ดังกล่าว เป็นไปตามหลักการของพระพุทธศาสนา

ที่ว่า “บุคคลคบหาคนเช่นใด...ก็ย่อมตกไปสู่อำนาจ (ชักนำ) ของคนที่คบหากัน เช่นนั้นได้แล บุคคลคบหาคนเช่นใดให้เป็นมิตรสหายและเสพสนทิตชิดเชื่อกับคน เช่นใด เขาก็ย่อมเป็นเหมือนคนเช่นนั้นแล เพราะการคบหากันย่อมเป็นเช่นนั้นได้” (มงคลตถทีปนี, ภาคที่ 1, ข้อ 23, หน้า 18) เป็นแห่งที่สอดคล้องกับพระสิริมงคลอาจารย์ ในคัมภีร์มิ่งคลตถทีปนี (ภาคที่ 2, ข้อ 25, หน้า 19-20) ซึ่งได้เล่าเรื่องลูกนกแขกเต้า 2 ตัวที่เกิดจากพ่อแม่เดียวกัน แต่ว่าได้ถูกลมพายุพัดไปตกในคน 2 กลุ่ม ที่ซึ่ง ได้เลี้ยงลูกนกทั้งสองไว้ให้เต็มโตขึ้น คือ นกสัตติกุมพะ ตัวที่ ตกไปในหมู่โจร จึงถูก หนูนเสริมให้มีลักษณะเป็นดังโจรทั้งในท่าทางและคำพูด แต่วานกบุปผกะ ตัวน้อง ตกไปในหมู่ฤาษี จึงถูกพวกฤาษีหนูนเสริมให้มีลักษณะดีในทางกิริยาท่าทางและ คำพูดมีปฏิสันถารน่าพอใจ เหมือนกับพวกฤาษีกระทำต่อผู้คนที่เข้ามาหา

2) การศึกษาวิจัย พบว่า พระพุทธเจ้ากับพระเทวทัตต่างหนูนเสริมกันใน แนวทางต่างกัน แต่ผลที่เกิดขึ้นต่างหนูนเสริมกัน โดยพระพุทธเจ้านั้นเป็นตัวแทน ของฝ่ายความดีและผู้มีคุณฝ่ายดีในพระองค์มากกว่า ทรงเห็นด้วยอนาคตังสญาณว่า พระเทวทัตผู้เป็นตัวแทนฝ่ายความไม่ดีและผู้มีคุณไม่ดีในตนน้อยในคติฝ่ายพุทธ ศาสนาเถรวาทและเป็นมารในคติฝ่ายพุทธศาสนามหายาน จะเป็นผู้ที่สามารถทำ ปัจจยแห่งภพของตนต่อไปได้ จึงทรงให้โอกาสท่านได้เข้ามาบวชในพุทธศาสนา เพื่อได้สิ่งที่ดี ซึ่งถือว่าเป็นการทรงสร้างพระบารมีและทำความดีต่อท่านเพื่อการ “เอาชนะคนไม่ดีด้วยความดี” ตามหลักการเชิงพุทธ (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 25, ข้อ 223, หน้า 102) ด้วยความอดทนอดกลั้น จนทำให้พระเทวทัตนั้น แม้ว่าจะทำความไม่ดีมากต่อพระพุทธองค์ แต่ก็ถูกความดีของพระพุทธเจ้าเอาชนะ ท่าน ผู้ที่ในท้ายที่สุดสามารถทำปัจจยแห่งภพแห่งตนต่อไปได้ภายหลังพ้นจาก อเวจิมหานรกมาได้แล้ว ลักษณะของความเป็นไปในเชิงมนทัศน์เช่นนี้ ย่อม สอดคล้องกับแง่มุมที่ อภิญวัณน์ โพธิ์สาน (2556 : 60-81) ผู้ได้ศึกษาประเด็น “องคฺลิมาล : ศึกษาชีวิต สื่อแนวคิด สะท้อนปัญญา” ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้า เป็นตัวแทนฝ่ายความดี ขณะที่องคฺลิมาลเป็นตัวแทนฝ่ายความชั่ว เมื่อทรงเห็นด้วย อนาคตังสญาณว่า องคฺลิมาลจะฆ่ามารดาของตนที่ถือว่าเป็นกระทำความผิดเป็น

อนันตริยกรรม จะทำให้หมดโอกาสได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ พระพุทธองค์ จึงทรงเสี่ยงชีวิตเข้าไปสอนองคุลิมาลเพื่อให้หยุดจากการฆ่า และให้โอกาสท่าน เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนาเพื่อทำความดีสู่การบรรลุเป็นพระอรหันต์ ได้ในที่สุด ซึ่งถือว่า สิ่งที่ทรงกระทำต่อองคุลิมาลนั้นเป็นการสร้างพระบารมีแห่ง ความเป็นพุทธะให้โดดเด่น จนองคุลิมาลโจรร้ายก็สามารถถูกเอาชนะได้ด้วย ความดี ของพระพุทธเจ้า ผู้สอนให้ท่านหยุดจากการฆ่าได้สำเร็จ แต่ว่าท่านก็ต้องทำสิ่งดี ใหม่ให้ผู้คนได้เห็นแทนการฆ่าอย่างเดิมด้วย ซึ่งในที่สุดองคุลิมาลผู้บวชเข้ามาใน พุทธศาสนาแล้วนั้น ก็สามารถทำความดีเพื่อเอาชนะใจชาวบ้านบ้านทั้งหลายและ ทำตนให้เป็นพระอรหันต์ได้

7. สรุป

แนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกัน สื่อความหมายในแง่ว่า ทั้งสองฝ่ายของคน คู่หนุนเสริมกัน ต่างก้าวไปสู่สิ่งที่ดีกว่าในด้านการคิด การมอง หรือการกระทำ ในมโนทัศน์เชิงสนับสนุนและส่งเสริมกันเพื่อการก้าวไปสู่สิ่งที่ดีร่วมกัน หรือว่า กระทำต่างไปจากอีกฝ่ายในแง่หนึ่งแง่ใด โดยสิ่งที่กระทำที่แตกต่างกันนั้นไปหนุน เสริมกันและกันในเชิงมโนทัศน์ แนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่ทั้ง 2 ฝ่าย ผู้ซึ่งเป็นคู่กันนั้น มีการคิด มอง หรือกระทำดี ร่วมกัน เพื่อสิ่งดีงามที่ยิ่งขึ้นไปร่วมกัน และลักษณะที่ทั้ง 2 ฝ่าย ผู้ซึ่งเป็นคู่กัน มีการคิด การมอง หรือการกระทำต่างกัน แต่ว่าสิ่งที่ทำต่างกันนั้นต่างไปหนุนเสริม ให้อีกฝ่ายหนึ่งที่ดีกว่าในคุณความดีนั้น มีการคิด มอง หรือกระทำสิ่งต่างกันได้ดีขึ้น กว่าอีกฝ่ายหนึ่ง หรือไปหนุนเสริมอีกฝ่ายหนึ่งที่ไม่ดีนั้นให้ได้ดีขึ้นหรือกลับใจได้ ในที่สุด

คู่แห่งคนหนุนเสริมกันปรากฏให้เห็นเป็นมโนทัศน์อยู่ในเรื่องเล่าสัณขย วัตถุและเทวทัตตวัตถุในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท แม้ว่าจะเป็นคู่เชิง มโนทัศน์ระหว่างอุปนิสัยสะกัปโกธิตะหรือพระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะ และ ระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต แต่ว่าเนื้อหาตามเรื่องเล่าทั้งสอง ก็สื่อสะท้อน

ให้เห็นถึงแนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกัน ที่ต่างหนุนเสริมกันในการเรียนรู้ด้วยกัน การคิดในทางสร้างสรรค์สิ่งดีงามร่วมกัน การแสวงหาเป้าหมายและช่วยให้อีกคนหนึ่งถึงเป้าหมายด้วยกัน และการทำงานอย่างเข้ากันดี หนุนเสริมกัน เพื่อให้งานที่ทำนั้น ๆ เป็นไปในทางสำเร็จด้วยดีและได้ดีด้วยกัน นี่กล่าวในกรณีเป็นเพื่อนกัน หรือผู้ทำงานร่วมกัน เหมือนอย่างคู่ของอุปติสสะกับโกลิตะหรือพระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะ ที่ต่างก็หนุนเสริมกันเป็นไป แต่ถ้ากรณีเป็นฝ่ายดีกับฝ่ายไม่ดี ในเชิงมโนทัศน์ เหมือนอย่างคู่ของพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต ฝ่ายดีที่มีภาวะจิตความรู้ และภูมิธรรมเหนือกว่าหรือสูงส่งกว่าฝ่ายไม่ดี ก็ควรให้โอกาสฝ่ายไม่ดีที่อ่อนด้อยกว่าในภาวะจิต ความรู้ และภูมิธรรม โดยวิธีอดทนอดกลั้น ใช้วิธีเอาชนะความชั่วด้วยความดี มีหลักให้อภัยไม่ถือโทษโกรธตอบอยู่ในจิตใจ และมุ่งสร้างบารมีธรรมให้ยิ่งขึ้นไป โดยวิธีนำตัวอย่างของฝ่ายชั่วนั้นมาสอนให้เห็นถึงสิ่งดีงามที่ตรงข้ามกัน เพื่อหนุนเสริมช่วยฝ่ายไม่ดีให้ได้รับสิ่งดีงามขึ้นในตนได้บ้างในที่สุดให้ได้ แม้ว่าจะน้อยนิดและเป็นท้ายที่สุดของชีวิตของฝ่ายไม่ดีนั้น ก็นับว่ายังดีโดยแท้ เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้ากับพระเทวทัตต่างหนุนเสริมกันในบางแง่มุม และพระพุทธเจ้าได้ทรงพยายามช่วยยกระดับจิตใจของพระเทวทัตให้สูงส่งขึ้นในท้ายที่สุดของชีวิตท่านได้ในที่สุด ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

องค์ความรู้ของการศึกษา ได้ให้แง่คิดสะท้อนปัญญาในแง่ว่า แนวคิดคู่แห่งคนหนุนเสริมกันในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท เป็นมโนทัศน์ที่สนับสนุนและส่งเสริมกันในการคิด มอง หรือกระทำเพื่อสิ่งที่ดีที่สุด แม้มีความตรงข้ามกัน ในมโนทัศน์ระหว่างตัวละครหลัก แต่มีการหนุนเสริมกันเพื่อการพัฒนาที่ดีขึ้น และเป้าหมายที่ต่างกันนั่นเองทำให้มีการหนุนเสริมกันได้ จึงทำให้คิดว่า ถ้าเป็นคู่ของคนหนุนเสริมกันในฐานะเป็นเพื่อนแตรหว่างกัน ควรประพุดติตนเป็นแบบ “คู่ของอุปติสสะกับโกลิตะหรือพระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะ” ที่ต่างหนุนเสริมกันเพื่อการสร้างเสริมสิ่งดีงามยิ่งขึ้นไปร่วมกันได้ แต่ถ้าเป็นคู่ของคนหนุนเสริมกันที่มีการคิด การมอง หรือการกระทำต่างกัน ก็ควรประพุดติหรือปฏิบัติอย่างคู่ของคนหนุนเสริมกันอย่าง “คู่ของพระพุทธเจ้ากับพระเทวทัต” ที่พระพุทธที่เป็นตัวแทน

ฝ่ายดีหรือฝ่ายที่มีภาวะจิต ความรู้ และคุณธรรมเหนือกว่าฝ่ายไม่ดี ได้ช่วยหนุนเสริมให้อีกฝ่ายหนึ่งที่ไม่ดีที่กระทำสิ่งที่ต่างกัน ให้ได้ก่อเกิดผลดีขึ้นกับตนได้ เป็นเหมือนอย่างที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงได้โอกาส สร้างบารมี และทรงช่วยหนุนเสริมพระเทวทัตที่เป็นฝ่ายชั่วร้ายหรือไม่ดีให้คิดได้ ประพตกลับตัวเสียใหม่ คิดขอขมาโทษต่อพระพุทธเจ้า คิดอ้างถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสโรจ และขออน้อมถวายกระดุกคางพร้อมลมหายใจสุดท้ายบูชาแด่พระพุทธเจ้า จนก่อเกิดผลดีงามในสัมปรายภพ หรือปัจจัยแห่งภพต่อไปในอนาคตแก่ท่านได้ในแง่ว่า ท่านจะได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ที่ปฏิบัติธรรมจนได้ตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่า อัญญิสสระ หลังจากได้ผ่านพ้นจากการตกอเวจีมหานรกที่ยาวนานมาแล้ว

เอกสารอ้างอิง

- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (ผู้แปล). (2543). *สังฆธรรมปุนตริกสูตร*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทยธิเบต.
- พระธรรมมหาราชานวัตร. (2530). *มิลินทปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถา ฎีกา*. กรุงเทพฯ : ส.ธรรมภักดี.
- พระพุทธโฆสาจารย์. (2541). *ธัมมปทฎฐกถา (ปฐโม ภาค)*. พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหาไกรวรรณ ชินทตติโย (ปุ่นพันธ์). (2546). *การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระเทวทัตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)*.
- พระสิริมังคลาจารย์. (2530). *มงคลตถปิณี (ปฐโม ภาค)*. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 9, 25*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัย. (2541). พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 17.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย.

สมิทธิพล เนตรนิมิตร. (2559). อรรถกถาธรรมบทในสังคมไทย. วารสารมหาจุฬา

วิชาการ. 3 (1), 36-51.

อภิญญวัฒน์ โพธิ์सान. (2556). ศึกษาชีวิต สืบความคิด สะท้อนปัญญา (จุฬกเศษฐี

กบองคูลีมาล). พิมพ์ครั้งที่ 5. มหาสารคาม : อภิชาดการพิมพ์.

อภิญญวัฒน์ โพธิ์सान. (2564). ชีวิตและผลงานนักปราชญ์พุทธ. พิมพ์ครั้งที่ 3

ปรับปรุงใหม่. กรุงเทพฯ : พิมพ์ทันใจ.